

792.077-054.65(=163.41)(430)"1943/1944" Оригиналан научни рад
94:341.34(=163.41)(430)"1943/1944" Примљен: 01. јун 2020.
355.257.7(=163.41)(430)"1943/1944" Прихваћен: 14. септембар 2020.
COBISS.SR-ID 34773001

Др Саша Илић, научни сарадник
Народна банка Србије, Београд
e-mail: sasa.ilich@gmail.com

„РОДНА ГРУДА” – ЛОГОРСКО ПОЗОРИШТЕ ЗАРОБЉЕНИХ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ОФИЦИРА У ОСНАБРИКУ

АПСТРАКТ: У раду је представљен архивски предмет у вези са организацијом културно-забавног живота југословенских официра заробљених у Другом светском рату у логору Офлаг VI/Ц у Оснабрику, односно статут логорског позоришта „Родна грудa”, основаног августа 1943. године. Као увод у документ дат је осврт на логор у Оснабрику и живот тамо заточених југословенских официра, претежно Срба, али и неколико стотина Јевреја, као и идеолошко-политичке поделе које су међу њима владале и одражавале се на културни живот.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југословенска војска, Други светски рат, ратни заробљеници, Оснабрик, логор, Офлаг VI/Ц, идеологија, култура, позориште

Логор

Након пораза у Априлском рату 1941. године хиљаде војника и официра Југословенске војске нашло се у заробљеништву сила Осовине. Мада процене броја заробљеника знатно варирају ради се о

више од 300.000 људи, од којих је знатна већина држана у логорима на територији Немачке (а мањина у Италији и Норвешкој).¹ Када је транспорт заробљеника ка Немачкој средином јула 1941. године окончан, међу њима се нашло више од 13.000 официра, чији је састав доминантно био српски,² а многи од њих упућени су у Оснабрик (Osnabrück), град на северозападу земље.³

¹ Процене броја ратних заробљеника крећу се између 300.000–350.000 на почетку и око 180.000 на крају рата. У немачким изворима, зависно од времена настанка, бележе се бројке од 181.000, 344.000 и чак 398.000 заробљеника током априла–јуна 1941. године, од чега се очекивало да 240.000 буде транспортовано у Немачку. Према подацима Међународног црвеног крста (МЦК) маја 1942. године у Немачкој је било 207.000 заробљеника, а на основу докумената Југословенског црвеног крста у мају 1944. године – 130.750. Немачки документи и акти Српске народне банке из 1942. године помињу 200.000 српских заробљеника у Немачкој, а исти број војника, уз додатак од 12.000 официра, бележе и акти Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, који се чине најтачнијим. Kurt W. Böhme, прир., *Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des 2. Weltkrieges, I/1: Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1941 – 1949* (München: Ernst und Werner Gieseke, 1962), 3; Венцеслав Глишић, *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1944* (Београд: Рад, 1970), 36; Miladin Stevanović, *Narodna vlast i državno pravni razvitak Jugoslavije 1941–1945* (Gornji Milanovac: Kulturni centar, 1986), 4; Slobodan Milošević, „Zarobljavanje vojnika Kraljevine Jugoslavije u Aprilskom ratu 1941.”, *Vojnoistorijski glasnik*, XLII, br. 1 (1991) (даље: S. Milošević, „Zarobljavanje vojnika...”), 170; Никола Живковић, „Колику је штету нанео немачки Трећи рајх Југославији”, у: *Сведочења о ратним војним заробљеницима Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941–1945*, приредио: Божидар В. Лазић (Београд: СУРВЗЈ – УРВЗКОВ, 1998), 60–61; Вадим Эрлихман, *Потери народонаселения в XX веке: Справочник* (Москва: Русская панорама, 2004), 55–56.

Око 90% заробљеника били су Срби, а остале су чинили најмање 15.000 Словенаца и представници осталих југословенских народа (мада су и њих Немци звали *Serben*). Jakob Papo, „Грађани Сарајева у зробијеничким логорима”, у: *Sarajevo u revoluciji: u borbi do punog oslobođenja (novembar 1943 – april 1945)*, uredništvo Nisim Albahari et al., (Sarajevo: Istorijски архив Сарајево, 1981), 515; Jelena Lopičić Jančić, „Међународноправни аспект статуса југословенских ратних заробљеника у логору Оснабрик у Немачкој од 1941–1945. године”, *Strani pravni život*, XLIX, br. 2 (2015), 222–223; S. Milošević, „Zarobljavanje vojnika...”, 162–165; Н. Живковић, н. д., 61.

³ О југословенским ратним заробљеницима, официрима нарочито, па и онима у Оснабрику доста је писано. Осим историографских радова и зборника докумената у којима се помињу логор и затвореници, постоји и бројна мемоарска литература, објављена у земљи и иностранству. Логор и збивања у њему били су тема већег броја књижевна дела, уметничких или документарних изложби (Загреб 1970, Сомбор 1984, Београд 1995), многих новинских написа, радио и телевизијских емисија.

Оснабрик је због географског положаја града (путно и железничко чвориште) представљао важно војничко место. Прва касарна је саграђена још крајем XIX века, а након одлуке о обнови оружане силе Вермахт подиже више нових објеката. Одмах по изградњи касарни Шарнхорст (Scharnhorst) и Винкелхаузен (Winkelhausen), намењених 37. пешадијском пуку 6. пешадијске дивизије, немачка војска је 1935. године на западном ободу града, у кварту Еверсбург (Eversburg), на плацу од 37 хектара, подигла нову касарну са десет барака и неколико помоћних објеката.⁴

У августу 1939. године пук се упутио у француску кампању па је касарни промењена намена. Након 15. јула 1940. у њу су смештени француски⁵ и нешто пољских официра⁶, а од априла 1941. до краја рата ту су изоловани официри Југословенске војске. Касарна је постала официрски логор Офлаг VI/Ц, Оснабрик – Еверсхајде (Oflag VI/COsnabrück – Eversheide), у који су били доведени и многи официри из логора Нирнберг, Хамелбург (Баварска), Штрасбург (Стразбур), Стриј (пољ. Strzy, данас у Украјини) итд.⁷

Офлаг VI/Ц био је подељен на улазни део са простором за стражу и објектима опште намене (кухиња, шупа за угаљ, коњушница, гаража) и заробљенички део са четири блока. Блок А (првобитна касарна) имао је 14 дрвених барака. До краја августа 1941. године завршен је блок Б са девет зиданих и дрветом патосаних барака, а до 1942. године блок Ц са кухињом и девет зиданих барака дрвеног пода и Д са четири зидане и опеком патосане бараке. Логор је био

⁴ *British Army Of the Rhine* (даље: *BAOR*), *Locations*, <http://baor-locations.org/sitemap.aspx.html> (приступљено 7. 2. 2020).

⁵ У Оснабрику је и за време Првог светског рата постојао логор за ратне заробљенике у коме су такође држани француски официри. Један од њих био је тадашњи командир чете, а потоњи бригадни генерал, вођа Слободне Француске и председник Француске, Шарл де Гол (Charles de Gaulle). Hans-Peter Schwarz, *Konrad Adenauer: German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction, The Statesman 1952–1967*, Vol. II (Providence, Oxford: Berghahn Books, 1997), 361.

⁶ Miodrag J. Đorđević, *Između crnog i crvenog fašizma: U osnabričkom logoru 1941–45* (London: Savez Oslobođenje, 1962), 12.

⁷ Станислав Винавер, *Године понижења и борбе: Живот у немачким „офлазима“* (Београд: Међународна књижарница Милинковић и Михаиловић, 1945), 49; М. Ј. Djordjević, *н.д.*, 12, 35, 82.

ограђен високом бодљикавом жицом на чијим су се угловима налазиле осматрачнице са пушкомитраљезима и рефлекторима. Блокови су такође били ограђени, с тим да су затвореници могли да користе пролазе.⁸

Авионски снимак логора Офлаг VI/Ц (6. октобар 1944)⁹

Строжи режим владао је у блоку Д који је од 1942. године служио за изолацију Јевреја (првобитно 250 људи), а од средине јуна 1943. и других „разорних елемената”. Под додатни надзор (мада пу-

⁸ Подаци према пројекту немачке Савезне канцеларије за некретнине: *Historisch-genetische Rekonstruktion zu den Quebec Barracks (ehemaliges Lager Eversburg)*, Hannover: Agarius & Dr. Weth, 2010, <https://docplayer.org/26871649-Historisch-genetische-rekonstruktion-zu-den-quebec-barracks-ehemaliges-lager-eversburg.html> (приступљено: 4. 2. 2020), (даље: *Historisch-genetische Rekonstruktion*) и према: М. Ј. Ђорђевић, н.д., 12 (исте податке без јасног навођења литературе понавља и: Слободан Д. Милошевић, „Рад културно-потпорног друштва 'Његош' у официрском заробљеничком логору (Oflag) VI/С у Оснабрику 1942–1944. године”, *Историјски записи*, LXV, 1–4, (1992) (даље: С. Д. Милошевић, „Рад културно-потпорног друштва...”), 239–240.

Преузето из: *Historisch-genetische Rekonstruktion*, 2.

но ограничење кретања није спроведено доследно) стављено је око 50 комуниста и левичара и 100 осталих (националиста, демократа итд.). Влада Милана Недића је још у јуну 1942. године захтевала изолацију Јевреја (према проценама 340 лица) и комуниста и њихово удаљавање „од официра национално здравих”, али логорске су власти при конфинирању имале своју логику.¹⁰

Географски положај утицао је на судбину Оснабрика током ратних дејстава, а тиме и на судбину заточеника. Налазећи се на путу мета које су британско Краљевство ратно ваздухопловство (RAF) и Америчко ратно ваздухопловство (USAF) циљали у Немачкој, Оснабрик је од првог напада, 23. јуна 1940, до завршетка кампање, 25. марта 1945, претрпео 79 бомбардовања. Томе је допринела јака противваздушна одбрана која је и сама била циљ напада. Када су сумирана разарања показало се да је теже оштећено или уништено 65% града (преко 10.000 пословних и стамбених објеката) и чак 94% историјског језгра.¹¹ Посебно велику штету нанеле су високоексплозивне и запаљиве (фосфорне) бомбе, које је RAF обилато користио. Како су уз принудно *становништво* спадали и заробљеници, њихова је угроженост била огромна. Сем Југословена у граду су били и други заробљеници. Током, по броју погинулих (241), највећег напада који је 13. маја 1944. извео USAF, страдала су 94 совјетска ратна заробљеника на раду у фабрици наоружања Клекнер (Klöckner-Werke). Како принудним радницима и заробљеницима није било дозвољено коришће-

¹⁰ Архив Југославије (АЈ), фонд Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (110)-299-349, предмет О. бр. 1059, 22. и 23. јун 1941; Josip Presburger, „Oficiri Jevreji u zarobljeničkim logorima u Nemačkoj”, у: *Zbornik 3: Studije i građa o učešću Jevreja u Narodnooslobodilačkom ratu* (Београд: Јеврејски историјски музеј, 1975), 227, 255; Ј. Паро, н.д., 518; С. Винавер, н.д., 49; М. Ј. Ђорђевић, н.д., 81–89. Према Ђорђевићу око четвртине заробљеника било је блиско комунистима.

¹¹ Jörg Friedrich, *The Fire: The Bombing of Germany 1940–1945* (New York: Columbia University Press, 2006), 176. Аутор пише да је прво бомбардовање било 20. јуна 1942, међутим, ваздушни напади РАФ-а почели су 1940. године. *Osnabrücker Bunkerwelten, Chronik*, уредници: Andreas O'Brien, Hauke Haubrock (даље: *OB-C*), „Erster Luftangriff auf Osnabrück”, <https://www.osnabruecker-bunkerwelten.de/osnabrueck-im-2-weltkrieg/ereignis.erster-luftangriff-auf-osnabrueck.html> (приступљено: 7. 2. 2020).

ње склоништа, појачавање ваздушних удара од септембра 1944. године изложило их је већем ризику (само у нападу 13. септембра за 14 минута избачена је 181.000 запаљивих и преко 2.100 разарајућих бомби, а у налету месец дана касније преко 18.600 различитих бомби).¹²

Југословенски официри, војни чиновници и нешто подофицира и војника који су били у логору ради опслуживања официрског кадра¹³ осетили су силину савезничког удара током 49. бомбардовање Оснабрика, 6. децембра 1944. око 19.30 часова. Највероватније услед јаке противваздушне одбране, коју је Вермахт кршећи одредбе Женевске конвенције поставио у близини логора и која је дејствовала, RAF је на Офлаг VI/Ц испустио фосфорне бомбе (иако је он био видно обележен, а нападачи ракетама осветлили област). У 23 погођена објекта страдало је 117 официра, међу којима генерал Деспот Дамјановић, пуковници Божо Новковић, Душан Радојчић и Светозар Хаџић, девет потпуковника, 13 мајора и 91 капетан, поручник и потпоручник, као и неколико војника, а 128 заробљеника рањено је или повређено.¹⁴

Савезнички фронт је 2. априла 1945. дошао до предграђа Оснабрика, а сутрадан су војници британске 11. оклопне дивизије ослободили логор.¹⁵ До 1951. године на месту Офлага VI/Ц било је прихватилиште за фолксдојчере избегле са истока и југоистока Европе. Потом је готово шест деценија ту био један од најзначајнијих објеката британске окупационе војске (British Army of the

¹² J. Friedrich, *н.д.*, 176–177.

¹³ У марту 1943. године од око 3.200 укупно заробљених, војника је било близу 350. М. Ј. Djordjević, *н.д.*, 69.

¹⁴ Списак у: М. Ј. Ђорђевић, *н.д.*, 162–164 (у неким радовима и на интернет порталима помиње се 116 погинулих официра). Ј. Папо наводи 103 тешко рањена заробљеника: Ј. Рапо, *н.д.*, 518–519. Види и: *OB-C*, „49. Luftangriff auf Osnabrück”, <https://www.osnabruecker-bunkerwelten.de/osnabrueck-im-2-weltkrieg/ereignis.49-luftangriff-auf-osnabrueck.html> (приступљено: 7. 2. 2020). Конвенција о поступању са ратним заробљеницима од 27. јула 1929. у: *Службене новине Краљевине Југославије*, XIII, бр. 132–XLI.

¹⁵ Тек ослобођени логор, у којем је остало око 40 официра неспособних да пешаче, забележен је филмском камером. Видео-запис *Oflag VI-C Osnabrik oslobođenje 1945* доступан на: https://www.youtube.com/watch?time_continue=195&v=U3HZCmKiXA&feature=emb_title (приступљено: 5. 2. 2020).

Rhine – BAOR), а од 2008. године простор је преуређен у стамбено-пословни комплекс.¹⁶

Људи

Први транспорт који је 28. априла 1941. приспео у Оснабрик чинило је више од 1.500 југословенских официра. Неколико седмица касније већ је било 3.410 заробљеника (1.108 активних и 1.800 резервних официра и 502 војника). Након пријема нових заробљеника из земље, а нарочито након повећања капацитета и пресељења из других логора, Офлаг VI/Ц је до маја 1942. године постао други по величини логор југословенских официра, после Нирнберга. У њему је углавном боравило 4.000–6.000 официра.¹⁷ Приближавање савезника Немачкој условило је смањење бројности заробљеника на нешто више од 1.400. Осим мањег броја болесних или немоћних, и они су кренули на марш 30. марта 1945. године. Подељени у три ешалона заробљеници су у британском митраљажању исте вечери изгубили још 11 официра (40 рањено). Марш, праћен појединачним и групним бекствима заробљеника, окончан је 5. априла 1945. када је британска војска ослободила сва три ешалона (један су претходно немачки стражари напустили).¹⁸

Заробљени официри били су смештени у баракама које су се састојале од више просторија. Бараке у блоку А биле су намењене смештају 140 официра, али на 70 двоспратних кревета, ширине је-

¹⁶ David Stone, *Cold War Warriors* (Barnsley: Leo Cooper, 1998), 222; *BAOR, History of BAOR*, <http://baor-locations.org/historybaor.aspx.html> (приступљено: 7. 2. 2020); Wilfried Hinrichs, „Osnabrücker Brexit: Ein neuer Stadtteil mit Mager- und ohne Kunstrassen”, *Neue Osnabrücker Zeitung*, 27. 7. 2018, <https://www.noz.de/lokales/osnabrueck/artikel/1408163/in-osnabrueck-atter-entsteht-ein-neuer-stadtteil-fuer-2500-menschen> (приступљено 6. 2. 2020).

Војни камп, који су британци звали Касарна Квебек (Quebec Barracks), током застоја у мировним преговорима био је 28. јуна 1996. године мета минобацачког напада Ирске републиканске армије. Martin Melaugh, прир., „A Chronology of the Conflict, 1996” *Conflict Archive on the INternet (CAIN)*, (Belfast: Ulster University), <https://cain.ulster.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm#Jun> (приступљено: 10. 2. 2020).

М. Ј. Ђорђевић, н. д., 12; С. Д. Милошевић, „Рад културно-потпорног друштва...” 239; Ј. Лопић Јанчић, н. д., 227.

¹⁸ М. Ј. Ђорђевић, н. д., 131–132.

дан метар, уместо једног спавала су по двојица затвореника. Једино су генерали имали нешто удобнији смештај, а нарочито тројица словеначких генерала које су Немци због познавања језика изабрали за старешине (иако је по чину било виших официра). Осим мањине која се солидно снабдевала захваљујући старе-шинству, кооперативности или коруптивности према Немцима, крађи или добрим изворима хране из земље (редовни пријем пакета), остали су живели у оскудици.¹⁹

Одредбе Женевске конвенције о поступању према ратним заробљеницима власти ни издалека нису поштовале. Било је мноштво превида и још више намерних прекршаја и мера репресије у погледу транспорта, исхране, смештаја, колективног кажњавања, сегрегације појединих група, неадекватног лечења, па и тежих ратних злочина,²⁰ а неколико посета делегација МЦК нису знатније побољшале стање.²¹

Особеност Офлага VI/Ц било је присуство знатне групе официра Јевреја и услови њиховог живота. Када су до маја 1942. године готово сви пребачени у Оснабрик (углавном из Нирнберга), њихова је заједница нарасла на 400 људи.²² За разлику од остатка Немачке и окупиране Европе, где је спровођено систематско потирање јеврејства и уништавање јеврејске популације, у Офлагу VI/Ц, изузев

¹⁹ Исто, 12–17.

²⁰ О непоштовању Женевске конвенције види: S. Milošević, „Zarobljavanje vojnika...”, 166; Н. Живковић, н.д., 62–66; Ј. Лорић Јанчић, н.д.

За злочине у Оснабрику југословенски војни суд осудио је 1946. године на смрт команданте логора, пуковнике Ернста Блимела (Ernst Blümel) и Фридриха Епкеа (Friedrich Epke), коме је казна преиначена на 20 година, а ослобођен је 1953. године, и обавештајне официре Абвера, капетане Франца Кунцеа (Franz Kunze) и Фридриха Радермахера (Friedrich Radermacher). Документација о суђењима за ратне злочине у: АЈ-110, фасцикле 828–851; АЈ, Президијум Народне скупштине ФНРЈ (15)-72-459, Одлука 18086 Војног суда у Београду (1946) – реферати уз одлуке о помиловању.

²¹ О посетама МЦК: Jean-Claude Favez, *The Red Cross and the Holocaust* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 123. Ђорђевић наводи да је МЦК организовао само четири посете: 11. октобра 1941, 23. маја 1942, 7. фебруара 1943. и 7. фебруара 1944. године. М. Ј. Ђорђевић, н.д., 109.

²² Ј. Presburger, н.д., 235–236. Кратке биографије четрдесетак Јевреја заробљених у Оснабрику у: Јаša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941–1945: žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata* (Beograd: Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 1980).

одвајања од осталих заробљеника и држања под засебним режимом, Јевреји су практиковали поједине особености свог начина живота, укључујући неговање културе, придржавање обреда и исповедање вере (једна барака је служила као синагога), а тајно је организован и илегални политички рад.²³

Култура и уметност

Како заробљени официри сагласно Женевској конвенцији нису били принуђени да раде, с обзиром на њихову бројност и висок интелектуални капацитет у логору се, у обиму која су дозвољавала крута правила, развио разноврстан друштвени, културни и забавни живот. Те активности, додуше, биле су оптерећене политичким и идеолошким поделама које се нису разликовале од оних у земљи, изузев што у условима логорског живота следбеници различитих страна нису били у могућности да међусобно ратују,²⁴ а нису занемарљиве биле ни уобичајене разлике у класама официра.²⁵ Услед идеолошких подела, које испочетка нису биле претерано наглаше-

²³ J. Presburger, н.д.; С. Винавер, н. д. О пресељењу Јевреја у другој половини 1943. године у логор Штрасбург и потом Хамерштајн (Hammerstein) и Баркенбриге (Barkenbrügge), види: J. Presburger, н. д., 227; М. Ј. Ђорђевић, н. д., 122–123; С. Винавер, н. д. 49–50; Љубомир Радовановић, *Кроз тмине логорске* (Београд: СКЗ, 1961), 300–305, 311.

Као учесник збивања о животу јеврејске заједнице писао је Цви Азарија у делу *Ми смо сведоци* (Zvi Asaria, *Wir sind Zeugen*, Hannover, 1975). Азарија се родио као Херман Хелфгот (Hermann Helfgott) 1913. године у Беодри (Ново Милошево) у Банату. Школовао се у Сарајеву, Бечу и Будимпешти, где је 1940. стекао докторат и звање рабина. Као рабин Југословенске војске у чину капетана заробљен је у Априлском рату, а 1942. године пребачен је из Нирнберга у Оснабрик. Био је писац и рабин у Немачкој. Умро је 2002. године. *To Witness and proclaim, Rabbi Dr. Zvi Asaria – Hermann Helfgott*, Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center, <https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/helfgott/index.asp> (приступљено: 14. 2. 2020). Види и: Anke Quast, *Nach der Befreiung: jüdische Gemeinden in Niedersachsen seit 1945: Das Beispiel Hannover* (Göttingen: Wallstein, 2001).

²⁴ О хетерогености међу заробљеницима види: J. Presburger, н. д., 225–227 и J. Раро, н. д., 519–521.

²⁵ Подела по официрским класама била је у логору наглашена. С временом ће многе ниже официре привући комунисти. Branko Vuković, прир., *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941–1945): (5. mart – 15. maj 1945)*, knj. 23, (Београд: Архив Југославије, 1996), 162–166, 211, 218.

не већ се испољиле након доласка официра из Нирнберга и других логора у првој половини 1942. године, формирано је за исте и сличне области интересовања више јавних или тајних организације, удружења и група. Неке су у својим размишљањима биле блиске политици Милана Недића, друге су стајале на позицијама верности демократији и легалитету, треће су имале антифашистичку компоненту или су се сматрале делом комунистичког покрета, с временом су се појавили симпатизери покрета који је предводио Драгољуб Михаиловић, а поједини су настојали да остану неутрални. Тако су у логору краће или дуже време функционисали једно или више удружења правника, учитеља, професора, техничара, геометара, економиста и комерцијалиста итд. Сâм културни живот започео је курсевима страних језика и предавањима о српском језику и правопису, српској средњовековној историји и уметности, потреби за читањем, масонима итд.²⁶ Ускоро је образована *Управа курсева* која је организовала предавања, а када је отворен блок Б, она је добила неколико учионица у којима су учени страни језици и организоване седмичне забаве са рецитацијама, народним песмама, скичевима. Иако под цензуром, културни живот даље је обогаћен контролисаним пријемом новина (српских, хрватских, немачких и мађарских) и књига, *усленим новинама* (преношењем вести), предавањима на војничке, филозофске, социолошке, уметничке, етнолошке, књижевне и друге теме, гимназијским течајима, уметничким изложбама, а осим званичних, по баракама су држана незванична предавања политичког, социјалног или антифашистичког карактера, слушане су радио-станице преко тајно набављеног апарата, израђивани илегални билтени и новине, а негован је спортски дух практиковањем телесних вежби и такмичењима спортских клубова, међу којима је само фудбалских било пет.²⁷

²⁶ У октобру 1941. службеник Српске народне банке Радуле Радосављевић, који је званично ишао да посети и однесе помоћ колегама у логорима Нирнберг и Оснабрик, забележио је да заробљеници имају „гимназије, народне универзитете, абитуријанске курсеве, курсеве за језике, позоришта, оркестре и хорове и одржавају концерте”. Архив Народне банке (АНБ), Српска народна банка (5), *Историјска архива*, досије 305, Извештај, 22. 10. 1941.

²⁷ М. Ј. Djordjević, *н.д.*, 19–20, 41–45; С. Винавер, *н.д.*, 33–39, 43–44; Ј. Romano, *н.д.*; Љ. Радовановић, *н.д.*, 142–146.

Оркестар југословенских официра из Офлага VI/Ц²⁸

Посебно популарни видови културног живота биле су књижевне приредбе, са читањима, рецитовањима и дискусијама. Логораши песници и приповедачи читали су своја дела. Музика је заузимала веома важно место, а о њој су се не само држала предавања већ је често извођена, па и компонована. Инструменте, партитуре и друге музичке потрепштине заробљеници су испрва куповали од логорских власти, за новац који су као плату примали у прилично безвредном логорском новцу (Kriegsgefangenen Lagergeld), а доцније су стизали кроз помоћ МЦК.²⁹

У Оснабрику и другим логорима негована је и позоришна уметност. Драмске секције водили су, по правилу, официри који су познавали „све врсте позоришне уметности и заната”.³⁰ Кулисе и друге реквизите радили су сликари и архитекте од материјала који

²⁸ Mark Hickman, уредник, „Prisoners of War, Photo Gallery, Oflag VI-C“, у: *The Pegasus Archive: The British Airborne Forces 1940–1945*, <http://www.pegasusarchive.org/pow/frames.htm> (приступљено: 8. 2. 2020), фотографија власништво Слободана Дедовића. Диригент Ђорђе Караклајић (у белој униформи), челиста, мајор Градимир Милојковић.

²⁹ С. Винавер, *н.д.*, 33–34.

³⁰ Љ. Радовановић, *н.д.*, 142.

им је био на располагању. Углавном су се сналазили састављајући позоришни инвентар од примитивног логорског намештаја, картона и лима. Скромни материјали нису пресудно утицали на укупни квалитет позоришта јер је уметнички кадар био „на висини”, а било је и много даровитих аматера, па су представе биле омиљене међу затвореницима.³¹

Као што је поменуто, политичко-идеолошка подела произвела је формирање и рад више уметничких и културних група за исту област. У Оснабрику су од 1943. године постојале најмање три организације које су гајиле позоришну уметност (са хорским и оркестарским делатностима). Левичари су се окупљали око *Уметничке групе* (која је најпре имала општи карактер, али је временом пала под утицај комуниста), такозвани неутралци формирали су позориште *Младост*, а официри грађанске опције окупили су се око *Родне груде*. Долазак заробљеника из Нирнберга, 1942. године, претворио је „културну сцену” логора у жестоку политичку арену. Раније организације обједињене у оквиру *Културног одбора*, који је требало да представља неку врсту врховног културног тела, преузели су комунисти и њихови симпатизери. У другој половини 1942. године ниједна културна акција, предавање или било какав акт који би носио јавни карактер нису се могли обавити без одобрења тог одбора.³²

Поред више покушаја да се културни живот очисти од политике, она је све више узимала маха и сегментирала га на друштва и групе дивергентних идеолошких тежњи. *Културни одбор* је спроводио акцију врбовања активних официра, међу којима левичарске идеје нису биле нарочито популарне и у томе је забележио ограничен успех. Културни живот логора све више добија обресе два непомирљива концепта, условно говорећи левичарског и грађанског, што се огледало и у институционализацији културно-уметничких друштава. Тако је од марта 1943. године

³¹ Било је случајева да су у логору откривени аматерски таленти након заробљеништва наставили успешну позоришну каријеру. *Исто*.

³² Културни одбор су формално водили и најгласније заступали пуковник Јован Н. Соколовић (председник одбора) и резервни поручник, адвокат Милош Царевић. Међутим, из сенке су заправо управљали комунисти Ото Бихаљи, Арпад Лебл и Витомир Богић. М. Ј. Ђорђевић, *н. д.*, 41–45.

културне потребе заробљеника који су стајали на грађанским позицијама обликовала *Заједница за културно и физичко усавршавање*, на чије чело је изабран дивизијски генерал Урош Тешановић (1891–1965), а за заменика одређен Словенац потпуковник Станислав Пирц. Покушај *Културног одбора* да неутралише *Заједницу* није био успешан и обе су групе наставиле да егзистирају у условима наглашене нетрпељивости.³³

Официри драмских и музичких афинитета којима је концепт *Заједнице* био близак напустили су *Уметничку групу*. Њих је организационо усмеравао резерви капетан Милорад Јовановић, првак Београдске опере.³⁴ Међутим, напустивши *Уметничку групу* они су остали без инструмената и реквизита, а покушај да се заједничка имовина подели није био успешан. Стога су чланови те групе прикупили новац како би од Немаца купили или закупили инструменте. Међутим, већи проблем био је обезбедити простор за приредбе. Како нису могли наићи на разумевање *Уметничке групе*, били су принуђени да се довијају на различите начине. Стицајем околности недуго након формирања *Заједнице* логорске власти почеле су да користе новоизграђену кухињу у блоку Ц, па јој је уступљена стара кухиња. *Заједница* је тако добила простор за деловање позоришта које је формирала у лето 1943. године. Стара кухиња је уступљена на коришћење и трећој позоришној дружини – неутралцима и њиховом уметничком друштву *Младост*, па су две уметничке организације о томе направиле споразум.³⁵

Заједница је крајем августа 1943. године образовала позориште, са хором и оркестром, под називом *Родна груда* (о чијем оснивању излажемо документа), чији је председник био такође генерал Тешановић, па су то позориште и *Младост* добијени про-

³³ След догађаја у вези са формирањем *Заједнице* и афирмативна запажања о њој види у раду заробљеника логора, претходно начелника штаба Краљевске гарде, мајора Миодрага Ђорђевића, а негативна у делу заробљеника Родољуба Жижића. М. Ј. Ђорђевић, *н. д.*, 65–81; Rodoljub Žižić, *Osnabrički zvuci i odjeci* (Београд: Народна књига, 1981), 104–106.

³⁴ Јовановић је током заробљеништва у Оснабрику објавио публикацију *Метода певања* (1942).

³⁵ М. Ј. Ђорђевић, *н. д.*, 90–91.

стор преуредили у позоришну дворану. Добровољним радом официри су за неколико недеља, према нацрту резервног потпоручника инжењера Д. Милетића, кухињу претворили у достојну салу, тек нешто мању од сале *Уметничке групе*. У споредним просторијама уређени су простори за пробе, шминку, кулисе и остали материјал. У главну салу је нешто касније пренет и олтар на склапање, па је тамо свештеник Милан Јовановић држао богослужење.³⁶

За разлику од *Уметничке групе*, где су доминирали резервисти, у *Родној груд*и окосницу су чинили активни официри. Био је велики успех од људи који се никада нису озбиљно бавили драмским или музичким уметностима направити глумце (чак и за женске улоге) и хористе, а од лица која су тек узгред свирала инструменте сачинити „одличан оркестар“. Међутим, организационо способни оперски певач М. Јовановић, са проф. Миодрагом Стајићем, задуженим за уметничка питања и избор комада и мајором Душаном Протићем, задуженим за кулисе, створио је достојну позоришну групу.³⁷

Према наводима заточеника логора Миодрага Ђорђевића, пуних годину дана, до средине 1944, сала *Родне груди* била је три дана у недељи препуна. Позоришни комади, концерти, прославе и академије низали су се једни за другим и то „на завидној уметничкој висини“. Репертоар је садржао дела из српске „класичне позоришне уметности“ и извођени су Бранислав Нушић, Милован Глишић, Стеван Сремац и други. Хор није само одговарао на јектенија приликом богослужења већ је „учествовао на многим концертима и академијама са великим успехом“, а посебно јак утисак

³⁶ До краја 1943. године *Родна груди* уложила је у позоришну салу, костиме и кулисе 5.673 лагер-марке, за инструменте (клавир, бас, чело, виоле, виолине, бубањ, тромбон итд.) 2.937 марака и за организацију секција око 800 марака. Сви ти велики издаци подмирени су из прихода од продатих улазница, а преостала готовина од 1.440 марака коришћена је за помоћ сиромашним члановима и за слање хуманитарним организацијама у Србији. *Исто*, 91–92.

³⁷ Очигледно идеолошки супротстављен, бивши логораш комунистичке провенијенције, Р. Жижић, *Родној груд*и је оспоравао успех и квалитет уметничког израза, а то је поткрепљивао „реакционарним политичким опредељењем“ чланова. Види: Р. Жижић, *н. д.*, 105–106.

остављао је на затворенике приликом извођења песме *Хеј, труба-чу с бујне Дрине*. Оркестар, којим је руководио нижи војни капелник Всеволд Лукашевић, бројао је око 40 чланова и „задовољио (је) једну велику потребу у музичком смислу”.³⁸

Запажања другог заробљеника о успесима *Родне груди*, лево опредељеног члана *Уметничке групе*, Родољуба Жижића дијаметрално су супротна. Он је писао да је оркестар имао једва десетак музичара „врло скромних могућности” (насупротив „симфонијског оркестра” *Уметничке групе* од 70 чланова), Народни оркестар имао је „састав и вредност оркестра у некој сеоској кафани”, џез оркестар никад није успела да састави и једино је формирала црквени хор (мада је и он био слабији од црквеног хора *Уметничке групе*). Навео је да је *Родна груди* изводила програм ретко, да углавном није било реприза, као и да су припадници *Заједнице* и даље посећивали приредбе супарничког културно-уметничког друштва. У намери да окрњи утицај и отргне припаднике *Уметничке групе* „реакција” је, како бележи Жижић, у јесен 1943. године формирала неутрално позориште *Младост*, али то није имало успеха. Позивајући се више пута у својим сећањима на објективност, Жижић закључује да *Уметничку групу* нису могли да угрозе ни *Родна груди* ни *Младост* јер је она добро знала „са којим и са каквим снагама располажу оба ова стваралачки импотентна недоношчета”.³⁹ За објективан приказ – превише!⁴⁰

Без обзира на супротстављене ставове у литератури и без обзира на бројне политичке, идеолошке и друге поделе, остаје чињеница да су заробљеници логора у Оснабрику развили садржајан и богат просветни, културни и уметнички живот. Трагови

³⁸ М. Ј. Ђорђевић, *н.д.*, 11, 92–93.

³⁹ Р. Жижић, *н.д.*, 105–106, 253.

⁴⁰ Жижићева наглашена нетрпељивост према реакцији очигледно није остала само на нивоу лексике, односно израза које је користио приликом описивања супарничке стране, већ је и при изношењу података једностран и неутемељен. Иако је „друга страна” такође имала своје слојеве, неуједначености и озбиљне антагонизме (те и није била „друга страна”, већ је било више различитих идејно-политичких струја) Жижић их трпа све заједно, па спортско удружење *Душан Силни*, које је иницирао др Слободан Драшковић и које се по политичким идејама разликовало и разишло са *Заједницом*, смешта у њено окриље и чак под њен патронат. *Исто*, 105. Упореди: М. Ј. Ђорђевић, *н.д.*, 105–108.

тог живота остали су, осим у сећањима заточеника, у архивским изворима. Један такав извор привукао је истраживачку пажњу и узроковао настанак овог прилога.

Документи

Документи који се овде приказују чине предмет који се састоји од пропратног писма и прилога. Пропратно писмо, које је у име логорског позоришта потписао капетан прве класе Марко Марковић, послужило је примаоцу, старешини логора, да га након завођења у евиденцију допуни одговарајућим коментаром, односно сагласношћу, а прилог чини предлог текста статута *Родне груди*, на чијем је крају надлежни официр својеручно написао да статут треба одобрити.

Документи су куцани српским језиком на ћириличној писаћој машини и допуњавани коментарима у рукопису, такође на ћирилици, а латинички су само делови пријемног штамбиља старешине логора.

У раду нису предузете веће интервенције на изворном тексту (попут исправљања правописа), осим што су исправљене јасне словне грешке односно пропусти приликом куцања (нпр. „носи“ уместо „носу“, „Југословенских“ уместо „Југословенскох“ итд., брисање омашком унетих цртица и косих црта и сл.). Како би се јасније уочили делови аката које су начинили подносиоци захтева и лица којима је писмо намењено, текст који је писан рукописом овде је дат у курзиву.

Предмет се чува у Архиву Југославије у Београду, у фонду Државна комисија за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача (110), фасцикла 299, јединица описа 349, фототипија 94–98.

[Пропратно писмо:]
ЛОГОРСКО ПОЗОРИШТЕ „РОДНА ГРУДА”

23 августа 1943 год.

Оснабрик

Моли да се одобри ради одобре правила.-

СТАРЕШИНИ ЛОГОРА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ
ЗАРОБЉЕНИХ ОФИЦИРА – ОФЛАГ IV C

У жељи да и ми допринесемо духовном животу наших офици-
ра у логору, одлучили смо да оснујемо уметничко друштво „РОДНА
ГРУДА” које би имало првенствено да негује позоришну уметност,
приказујући дела од праве уметничке вредности. Из приложених
статута види се цео план, циљеви и организација „РОДНЕ ГРУДЕ”.

Молимо да нам се правила одобре и да нам се за рад овог дру-
штва доделе просторије у згради бивше кухиње у старом логору.
Ми бисмо те просторије о нашем трошку уредили и преуредили.-

За „РОДНУ ГРУДУ”
пешад[ијски] кап[етан] I класе
Марко Б. Марковић
зароб[љеник] 4697
барака 7/10.

[штамбиљ:]

[нечитко] OFLAG VI C

СТАРЕШИНА ЛОГОРА

№ 3425

24-VIII 1943.

OSNABRÜCK-EVERSHEIDE

BETRIFFT:

САДРЖАЈ:

Претседнику логорског позоришта „Родна Груда”.-

Одобравам приложене статуте логорског позоришта „Родна Груда”.-

СТАРЕШИНА ЛОГОРА
дивизиски ђенерал
[нечитко]

[Прилог:]

СТАТУТИ ЛОГОРСКОГ ПОЗОРИШТА „РОДНА ГРУДА”

Члан 1.

Оснива се логорско позориште са називом „Родна грудa”.

Члан 2.

Циљ логорског позоришта „Родна грудa” је да гаји чисту позоришну уметност и да ради на одржавању и јачању моралне свести код свих официра, искључујући све оно што нема везе са правом уметношћу. Оно је чисто уметничко тело и целокупно његово деловање усредсређено је да у овим тешким часовима, које собом носи бодљикава жица и оно тешко сазнање да је слобода изван ње, пружи сваком заробљеном официру: радост душе и топлину осећања и да га за тренутак пренесе у чаробни свет уметничких снова и задовољстава.

Члан 3.

Управа “Родне грудe” ради што бољег успеха и олакшања у раду одржава сталну везу са старешином логора Југословенских заробљеника и са повереништвом. Оно се са њима договара у свима главним питањима и стоји под њиховом контролом.

Члан 4.

Ради лакшег управљања „Родна грудa” састоји се из позоришне управе и секција: драмске, хорске и оркестра.

Члан 5.

На челу позоришта стоји позоришна управа, чији је задатак: да управља позориштем и дела тачно по позоришним статутима, трудећи се да га води са што је могуће већим уметничким мерилима, са потребним ауторитетом и узорним газдинством, како би се приходи рационално распоређивали и позоришна имовина узорно чувала.

Члан 6.

Састав позоришне управе је: Управник, помоћник управника, администратор, генерални секретар, технички директор, сценски директор, шефови: драме, хора и орке[c]тра, благајник, економ, по-

зоришни књижевни референт[,] редитељи и сликари. Сваком од ових лица статутима су прописане дужности, права и начин рада.

УПРАВНИК. На положај овога поставља се лице са високо уметничком спремом и са потребним ауторитетом. Он води надзор над радом целог позоришта, њихов је интелектуални вођа и труди се да рад свију осталих органа буде у складу. Он даје тон и правац рада, потребне сугестије, води строги надзор над употребом новца и позоришне имовине, и својим залагањем гарантује пун успех позоришта. Он се бира већином гласова свих чланова и може се сменити само на захтев опет већине.

ПОМОЋНИК УПРАВНИКА. У свему помаже управника и својим познавањем позоришне уметности други је важан чинилац за озбиљност рада и сигурност успеха. Бира се на исти начин као и управник. У случају одсутности управника врши дужност овога.

АДМИНИСТРАТОР. Поставља се избором од свих чланова. Врши све административ[не] послове са старешином логора Југословенских заробљеника, са повереништвом, немачким властима и осталим лицима, кад се за ово укаже потреба. Врши набавку свију потреба за позориште. Прима и извршава све сугестије управника.

ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАР. Врши све секретарске послове код управника и обавља све он[е] послове који му се од стране управника повере, трудећи се да повеже рад свију сек[ција.] Он мора бити врло еластичан и необично енергичан. Он се бира од чланова драме, хора и оркестра, већином гласова.

ТЕХНИЧКИ ДИРЕКТОР. Поставља се решењем управника. Он је технички експерт у свима техничким питањима, која се испоставе у позоришту а захтевају стручност. Он је п[о] могућству инжењер (првенствено архитекта или грађевинар, у крајњем случају грађевинар са средњом техничком спремом).

СЦЕНСКИ ДИРЕКТОР. Поставља се решењем управника од најбољих позоришних слика[ра.] Он мора да има лепу сликарску репутацију и рутину и солидно познавање сценских могућности. Њему помажу сви остали позоришни сликари. У вези је са редитељима и техничким директором.

ЕКОНОМ. Поставља се избором чланова. Он води економију позоришта и позоришне имовине и руковалац је позоришне гардеробе.

БЛАГАЈНИК. Поставља се избором чланова. Он рукује новцем позоришта, продаје карте [и] исплаћује расходе по уредно поднетим рачунима и признаницама. Са новцем рукује тачно онако, како је то чл. 11 овог статута предвиђено. Води уредно потребне новч[а]не књиге.

ПОЗОРИШНИ КЊИЖЕВНИ РЕФЕРЕНТ. На положај овога поставља се лице са потребном књижевном репутацијом. Он врши избор дела која ће се играти, даје потребне сугестије при избору истих. Његов је нарочити задатак да бира дела без политичких тежњи, лака и ведрa, обзиром на околности под којим живе заробљени официри.

ШЕФ ОРКЕСТРА. Бира се из редова чланова музичке секције већином гласова. Он је њ[и]хов стручни и интелектуални вођа. Он спрема оркестар, његов је диригент, врши избор музичких дела и референт је по свим музичким питањима при управи.

ШЕФ ХОРА. Бира се из редова чланова хора већином гласова. Он је њихов стручни и интелектуални вођа. Он спрема хор, његов је хоровађа, врши избор песама и референт је своје секције по свима питањима.

ШЕФ ДРАМЕ. Бира се из редова чланова драме већином гласова. Он је лице са добром редитељском репутацијом и добрим познавањем позоришне драмске уметности. Он је њ[и]хов стручни и интелектуални вођа. У сталној је вези са позоришним књижевним референтом. Он синхронизира рад драме и референт је ове секције по свима питањима при управи.

СЛИКАРИ. Ову дужност врше чланови позоришта који се баве сликањем а при томе су довољно упознати са сценски могућностима и ефектима. Најпогоднији од њих поставља се за сценског директора решењем управника

РЕДИТЕЉИ. Бирају се из редова чланова драмска секција. Они морају да имају стручн[а] знања из ове гране. У тесној су вези са шефом драме. Они врше режију појединих комада.

Члан 7.

Драмска секција. Чланови ове секције могу постати сви официри, војни чиновници, подофицири и војници који желе да се баве искључиво уметношћу, а имају смисла за поједину грану уметности. Чланови ове секције бирају већином гласова шефа, који је њихов интелектуални вођа и референт при управи Ова секција приказу[је] лаке и ведре комедије, лакше драме, претежно наших књижевника, затим алегорична слике, учествује у свима приредбама са рецитацијама, соло продукцијама, које носе карактер уметничких или национални приредаба или позитивни утицај на јачање морала код људства овога логора или им ствара душевну топлину и задовољство.

Члан 8.

ОРКЕСТАРСКА СЕКЦИЈА. Члановима ове секције могу постати сви официри, војни чиновници, подофицири и војници, који свирају какав инструмент а желе да се баве овом граном уметности. Начелу оркестра бира се већином гласова чланова ове секције лице, које постаје диригент и шеф секције и он је интелектуални и стручни вођа ове секције и референт исте при управи.

Оркестар припрема музичке комаде првенствено из нашег националног репертоара и учествује у одређеним приредбама са циљем да нашим људима пружи музичко уживање и да својим приредбама унесе ведрину духа а избором појединих националних музичких творевина, да им бар за моменат дочара ону чаробну музику домовине, која осваја и чији заносни и топли звуци напајају, снаже и јачају.

Ако ова секција има већи број чланова онда се организује у: велики и мали оркестар, народни, тамбурашки, џез оркестар, сек[с]тет и слично.

Члан 9.

ХОРСКА СЕКЦИЈА. Чланови ове секције могу постати сви они официри, војни чиновници, подофицири и војници који желе искључиво да се баве уметношћу, а имају смисла за ову грану уметности. На челу ове секције је шеф, који се бира избором свих чланова ове секције и то већином гласова – као најпогодније лице. Он је хо-

ровођа, интелектуални и стручни вођа ове секције и референт при управи.

Хор негује првенствено нашу националну песму, спрема и увежбава разне композиције и са увежбаним делима суделује у разним приредбама тежећи да на истим постигне што је могуће већи уметнички курс. Као и драма и оркестар, и хор делује на наше људе топлином, хармонијом и избором песме.

Ако ова секција располаже већим бројем чланова онда она може образовати шири и ужи хор, октет, сек[с]тет, квартет, црквени хор и сл.

Члан 10.

Сви чланови позоришта „РОДНА ГРУДА” су аматери и за свој рад не могу тражити никакве награде. Дозвољава се управи, да може према указаном конкретном случају поједином свом члану у случају хитне потребе, да пружи новчану помоћ, пошто се претходно увери употребу ове помоћи. Висину помоћи одређује управа на једној од својих седница, а решење о овоме је одмах извршно и саопштава се свом чланству, старешини логора и повереништву.

Члан 11.

Новац којима располаже позоришна управа предаје се на чување у повереништво. Благајник код себе не сме имати више од 200 РМ.⁴¹

Члан 12.

Ради контроле исправности рада управе, употребе новца и имовине постоји надзорни одбор од три члана. Он се бира из редова чланова, али у овом одбору не може бити лица из управе. Они врше најмање у два месеца по један редован преглед, а по потреби и ванредне прегледе у сваком времену. О резултату прегледа надзорни одбор подноси извештај Старешини логора Југословенских заробљеника. Најстарији у овом одбору је и председник истог.

Члан 13.

Сва указана текућа питања решава управа на својим редовним седницама. Редовне седнице за чланове управе одржавају се редовно једампут недељно. Редовна седница за свочланство позоришта

⁴¹ РМ – рајхсмарка, валута Немачке.

одржава се једампут месечно и то у првој половини месеца. На овим састанцима обавештава се чланство о раду у протеклом месецу, износи се биланс рада и решавају се текућа питања.

Сматра се да је форум од управника или његовог помоћника, администратора, генералног секретара и благајника довољан за решавање сваког материјалног питања. Решење се доноси гласањем, са напоменом да управник има два гласа (или помоћник ако овог замењује).

По чисто уметничким питањима решење доноси управник са одговарајућим директором или шефом секције, при чему се приоритет даје управнику.

Члан 14.

Управа се у своме раду мора стриктно придржавати статута. Управи се даје овлашћење да према указаним потребама и стеченим искуствима изврши и измену или допуну или чак увођење нових чланова и пасуса статута са напоменом да се основна идеја и правац рада позоришта не занемари или пак не измени.

О овоме се мора претходно донети решење на седници управе, која за ова решења мора бити у пуном саставу (сва лица предвиђена чл. 6 став I)[.]

О донетој одлуци обавештава се сво чланство и упознаје се са новом изменом или допуном на једној од редовних седница.

Члан 15.

Сво чланство позоришта „РОДНА ГРУДА” треба да уложи доста воље и љубави за свој рад који у овим тешким временима носи и ореол мучеништва и саможртвовања али сво чланство мора бити убеђено да је дисциплина основни услов за успех и успон позоришта.

Стога се управа овлашћује да према недисциплинованим или члановима који редовно не долазе на пробе предузима извесне мере. Те су мере: ОПОМЕНА и ИСКЉУЧЕЊЕ. Опомена се једном члану може изрећи највише два пута. Она је усмена. После две опомене, или за тежи случај следи одмах искључење.

Решење о искључењу доноси управа у саставу: Управник, помоћник и администратор гласањем и оно је одмах извршно.

Поступак за опомену или искључење може навести сваки шеф секције или члан управе.

Опомену може изр[е]ћи сваки члан управе директор или шефови појединих секција.

Члан 16.

Управа ће на својим седницама израдити потребне правилнике за извршење одредаба ових статута и у истима ће детаљно прецизирати начин рада сваког члана управе, његова права и дужности.

Члан 17.

У случају престанка рада „РОДНЕ ГРУДЕ” целокупна имовина има се предати Српском народном позоришту у Београду.

Данас сам примио овај нацрт Статута Логорског позоришта „Родна Грудa” и нашао да Статут треба одобрити.

25-VIII-[1]943.

Помоћник за [нечитко] посл.

ђенерал [недостаје део текста и нечитко]

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије (АЈ):

Државна комисија за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача (110)

Президијум Народне скупштине ФНРЈ (15)

Архив Народне банке (АНБ):

Српска народна банка (5)

Објављени извори

Böhme, Kurt W. прир. *Zur Geschichte ederdeutschen Kriegsgefangenen des 2. Weltkrieges, I/1: Die deutschen Kriegsgefangenen in Jugoslawien 1941-1949.* München: Ernst und Werner Gieseking, 1962.

Vuković, Branko, прир. *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941–1945): (5. mart – 15. maj 1945)*, knj. 23. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1996.

Периодика

Службене новине Краљевине Југославије, 1929.

Neue Osnabrücker Zeitung, 2018.

Литература

Đorđević, Miodrag J. *Između crnog i crvenog fašizma: U osnabričkom logoru 1941–45*. London: Savez Oslobođenje, 1962.

Favez, Jean-Claude. *The Red Cross and the Holocaust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Friedrich, Jörg. *The Fire: The Bombing of Germany 1940–1945*. New York: Columbia University Press, 2006.

Глишић, Венцеслав. *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србију 1941–1944*. Београд: Рад, 1970.

Лопић Јанчић, Јелена. „Међународноправни аспект статуса југословенских ратних заробљеника у логору Оснабрик у Немаčkoј од 1941–1945. године”. *Страни правни живот*, XLIX, br. 2 (2015), 221–237.

Милошевић, Слободан. „Заробљивање војника Краљевине Југославије у Априлском рату 1941.”. *Војноисторијски гласник*, XLII, br. 1 (1991), 159–175.

Милошевић, Слободан Д. „Рад културно-потпорног друштва 'Његош' у официрском заробљеничком логору (Oflag) VI/C у Оснабрику 1942–1944. године”. *Историјски записи*, LXV, 1–4 (1992), 239–248.

Папо, Јакоб. „Грађани Сарајева у зробијеничким логорима”. У: *Sarajevo u revoluciji: u borbi do punog oslobođenja (novembar 1943 – april 1945)*. Уредништво Nisim Albahari et al., 513–532. Сарајево: Историјски архив Сарајево, 1981.

Presburger, Josip. „Официри Јевреји у заробљеничким логорима у Немаčkoј”. У: *Zbornik 3: Studije i građa o učešću Jevreja u Narodnooslobodilačkom ratu*. 225–272. Београд: Јеврејски историјски музеј, 1975.

Quast, Anke. *Nach der Befreiung: jüdische Gemeinden in Niedersachsen seit 1945: Das Beispiel Hannover*. Göttingen: Wallstein, 2001.

Радовановић, Љубомир. *Кроз тмине логорске*. Београд: СКЗ, 1961.

Romano, Jaša. *Jevreji Jugoslavije 1941–1945: žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*. Beograd: Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, 1980.

Schwarz, Hans-Peter. *Konrad Adenauer: German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction, The Statesman 1952-1967*, Vol. II. Providence, Oxford: Berghahn Books, 1997.

Stevanović, Miladin. *Narodna vlast i državno pravni razvitak Jugoslavije 1941–1945*. Gornji Milanovac: Kulturni centar, 1986.

Stone, David. *Cold War Warriors*. Barnsley: Leo Cooper, 1998.

Винавер, Станислав. *Године понижења и борбе: Живот у немачким „офлазима”*. Београд: Међународна књижарница Милинковић и Михаиловић, 1945.

Живковић, Никола, „Колику је штету нанео немачки Трећи рајх Југославији”. У: *Сведочења о ратним војним заробљеницима Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941–1945*. Приредио Божидар В. Лазић, 59–68. Београд: СУРВЗЈ – УРВЗКОВ, 1998.

Žižić, Rodoljub. *Osnabrički zvuci i odjeci*. Beograd: Narodna knjiga, 1981.

Эрлихман, Вадим. *Потери народонаселения в XX веке: Справочник*. Москва: Русская панорама, 2004.

Интернет портали

British Army Of the Rhine, Locations & History of BAOR, <http://baor-locations.org/sitemap.aspx.html>,
<http://baor-locations.org/historybaor.aspx.html> (7. 2. 2020)

Historisch-genetische Rekonstruktion zu den Quebec Barracks (ehemaliges Lager Eversburg), Hannover: Agarius& Dr. Weth, Beratende Ingenieure, 2010,
<https://docplayer.org/26871649-Historisch-genetische-rekonstruktion-zu-den-quebec-barracks-ehemaliges-lager-eversburg.html> (4. 2. 2020.)

Osnabrücker Bunkerwelten, Chronik, „Erster Luftangriff auf Osnabrück” & „49. Luftangriff auf Osnabrück”, <https://www.osnabruecker-bunkerwelten.de/osnabrueck-im-2-weltkrieg/ereignis.erster-luftangriff-auf-osnabrueck.html>, <https://www.osnabruecker-bunkerwelten.de/osnabrueck-im-2-weltkrieg/ereignis.49-luftangriff-auf-osnabrueck.html> (7. 2. 2020)

Prisoners of War, PhotoGallery, Oflag VI–C,
<http://www.pegasusarchive.org/pow/frames.htm> (8. 2. 2020)

Ulster University, Conflict Archive on the INternet (CAIN), „A Chronology of the Conflict, 1996”, <https://cain.ulster.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm#Jun> (10. 2. 2020)

To Witness and proclaim, Rabbi Dr. Zvi Asaria – Hermann Helfgott, Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center, <https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/helfgott/index.asp> (14. 2. 2020)

Oflag VI-C Osnabrik oslobodjenje 1945 (кратки филмски запис), https://www.youtube.com/watch?time_continue=195&v=-U3HZCmKiXA&feature=emb_title (5. 2. 2020)

Dr. Saša Ilić, Research Fellow
National Bank of Serbia, Belgrade
e-mail: sasa.ilich@gmail.com

„RODNA GRUDA” („HOMELAND”) – THE THEATER OF YUGOSLAV OFFICERS CAPTURED IN THE OSNABRÜCK CAMP

(Summary)

The paper presents an archived item on the organization of cultural and entertainment life of Yugoslav officers captured during World War II at the Oflag VI C camp in Osnabrück. As an introduction to the document, an overview was given of the Osnabrück camp and lives of its detained Yugoslav officers, predominantly Serbs and several hundred Jews, as well as of ideological-political divisions that subdued them. A Yugoslav officers' camp was located in Osnabrück from April 1941 to the end of the war. The number of prisoners varied, but most often amounted from 4,000 to 6,000. The conditions of accommodation and supply were generally average or poor. Besides, 117 officers and a few soldiers were killed during the British bombing on December 6, 1944. As there was a large number of educated people in the camp, and since captured officers did not have to work, a rich, cultural, artistic and educational life was developed during their captivity. Yugoslav officers were ideologically divided, so they usually had two or more organizations and associations for the same type of activity (communist, civil-royalist, sometimes neutral, etc.), which showed great mutual intolerance. The paper finally shows a note with the attached letter to the Camp authorities for approval of the Statute proposal of the „Rodna Gruda

Camp Theater”(composed by a drama section, an orchestra and a choir), established in August 1943, written by a civic-minded Community for cultural and physical training.

KEY WORDS: Yugoslav Army, World War Two, prisoners of war, Osnabrück, camp Oflag VI/C, ideology, culture, theater